

להיות אשה פירושו להיות חולה

עשרות נשים חולות מתהלכות בין עמודי הסיפורים והרומאנים של רות אלמוג. מעטות מהן מחלימות

מעין הראל פורסם לראשונה: 11.03.2008 23:00 עודכן ב: 13.03.2008 23:00

אנסטסיה מאושפזת בבית החולים; מרגריטה מספרת לאוריאל כי היא "אשה חולה"; אלישבע גרין לוקה ב"מחלת דיכאון" ועוברת גם טיפולים גינקולוגיים קשים; לאה, רחל ואווה חולות בסרטן; אביגיל סובלת מהתקפי אסתמה; מרתה מתגרדת עד ששיער ראשה מגולח והיא נחבשת בתחבושות. עשרות נשים חולות מתהלכות בין עמודי הסיפורים והרומאנים של רות אלמוג. הן סובלות מתחלואי הגוף וממכאובי הנפש. מעטות מהן מחלימות. חלקן מתות במחלתן ואצל אחרות נותרת המחלה מעין מצב קיום תמידי, שאין לו מוצא.

העיסוק בחולי - כנושא, כמטאפורה וכמוטיב - מכונן, במובנים רבים, את יצירתה של אלמוג, אפילו על רקע הספרות העברית, הגדושה בחוליים ובתשוקת בריאות. אבל לעתים קרובות מתפרש העיסוק בחולי באמצעות הנחות יסוד פסיכואנליטיות-פרוידיאניות, בין באימוצן ובין בחתירה תחתן. הנשים החולות נתפשות כסובלות מתסכול מיני וארוטי; מחלותיהן מסמלות את התשוקה האדיפלית אל האב, או את יחסי הזוגיות המשובשים. התחושה הזאת מתחזקת גם מפני שדמויות גברים רבות ביצירותיה של אלמוג - החל בדמות האב וכלה בדמויות של מאהבים שונים - הן דמויות של רופאים. התשוקה להירפא היא לפיכך גם תשוקה לא-ממומשת אל הגבר-האב.

פעמים רבות נראה כי עמדת האשה החולה מייצגת גם את תחושותיה של אלמוג עצמה כסופרת-אשה הכותבת בשולי המערכת הספרותית הגברית. "להיות אשה פירושו להיות חולה", טענה אלמוג באחת ממסותיה. המסקנות הללו נקשרות גם לתהליך ההתפתחות של יצירתה של אלמוג: מעבר מסיפורים קצרים, אישיים ו"נשיים", לפריצה רחבת יריעה אל הלאומי-הפוליטי ברומאן "שורשי אוויר" (1987), ולעיסוק ב"חברתי" בסיפורי "תיקון אמנותי" (1993). החלוקה הדיכטומית הזאת מגבילה את טווח הקריאה והפרשנות של יצירת אלמוג, מבחינה תמטית ופואטית כאחת. יצירתה של אלמוג היא רבת פנים ומורכבת כבר מראשיתה: הריאליסטי שוכן בה בכפיפה אחת עם הפנטסטי, האישי הוא לעתים קרובות גם החברתי, ומודל האדם הפרוידיאני אינו היחיד שלאורו אפשר לפרש את סבכי העלילה והדמויות.

כך גם ביחס לייצוגי החולי. לא בכדי טוענת אלישבע גרין, גיבורת "את הזר והאויב" (1980), כי "כאשר חושבים שסיבת המחלה היא תסביך אדיפוס, ממילא מתבטל הקשר בין המחלה ליצירתיות" (עמ' 98). ואולי כך גם בפרשנות: באמצעות קריאה באחד מסיפוריה הקצרים של אלמוג אפשר להציג את החולי כ"זירת התגוששות" בין התרבותי לגופני, בין הסימן למסומן, בין הדימוי למציאות, עימות שמעלה גם את שאלת השואה. הסיפור "הניה כבר לא כחולה" כלול בקובץ "נשים" מ-1986, ובו שבעה סיפורים על נשים חולות, שרובן מתקשות במימוש ה"עלילה הארוטית" של חייהן ונשיותן החסומה מיתרגמת למחלה. לכאורה, גם סיפורה של הניה סובול, גיבורת "הניה כבר לא כחולה", הוא סיפורה של אשה חולה, שנבגדה על ידי בעלה, אך בפועל זו העלילה המשנית של הסיפור. הניה היא ניצולת שואה,

שמספר כחול מקועקע בזרועה. למרות זאת, אף מלה על השואה אינה נאמרת בסיפור במפורש, אלא ברמזי רמזים בלבד. רק בסיפור מאוחר יותר מתארת אלמוג את "המספר על היד" כ"סימן של המחלה" ("מעיל קטון", עמ' 158).

אך בניגוד לתיאורים הרווחים של ניצולים בעלי "מספר על היד" בספרות העברית, אלמוג אינה מזכירה את המספר אלא את הצבע, כמין אקט אמנותי מזוויע, שבמהלכו "נמזג הצבע הכחול בעורה, נמהל בעורה ובכל נפשה" (עמ' 62). המספר הכחול הופך את הניה לקרה וכחולה, כמעט חיה-מתה, חולה (מלה הנרמזת כבר בכותרת הסיפור: כש"הניה הכחולה" היא גם "הניה החולה"), אך בה בעת אולי גם לבעלת "דם כחול", גבירה. הניה היא אכן "אדונית", בעלת עסק. היא ובעלה חיים מנהלים יחד אטליז, מרחב ההתרחשות העיקרי של הסיפור, שאין בו כמעט שום אזכור מפורש למקום או לזמן ספציפי. החיים מתרחשים באטליז, וקשה שלא להימנע מן האירוניה שבהחלטה למקם דווקא את ניצולת השואה על רקע החיות המתות, הנשחטות באטליז.

האטליז של הניה, מעבר להיותו דימוי היסטורי-לאומי, הוא גם מרחב שאין חציצה בין הניה לבינו. דמן של החיות חודר אל מתחת לציפורניה, וכדי להוציאו היא נאלצת לגרד בבשרה באמצעות כלי המניקור שאף הם "נתונים בחריט עור נחש" (עמ' 61). הבשר שבחוץ והבשר שבפנים מתערבבים. ה"חומר הזר" הוא הדם, עד כי דומה כי גם הגאולה תבוא מן הבשר. שכן, גופה של הניה נחלה, וכפי הנראה במחלה דמויית טרשת נפוצה, שבה תוקף הגוף את עצמו. המחלה הפיסית פוגעת בחושיה: היא מתקשה לראות, ידיה רועדות והיא לוקה בשיתוק. אבל דווקא המחלה הזאת מתוארת גם כהתעוררות: "עפעוף"; "פרכוס", תנועה. הכחול הולך ומסתלק מהניה, ולרגעים נראה כי דווקא הגוף המשובש, הפגום, ההולך והופך למוקצה, הוא שיוביל לגאולה, למחיקת הסימון הכחול שנחקק על פני העור, לקצה של השואה.

המחלה מעניקה להניה גם מעין התעוררות רומנטית-ארוטית, הנוגעת ל"אחר" המובהק ביותר של הסיפור: הנער הערבי העובד באטליז. תהליך הדה-הומניזציה שנעשה להניה בשואה מתוקן כאשר נער ערבי אחד זוכה לשם ולגוף. בהמשך הניה "מרשה לעצמה להניח יד על ראשו, להעבירה על תלתליו, לגעת בזרועו" (עמ' 66), עד שהוא מכונה בשמו, פואד, והופך מעין מטפל ואולי אף בן זוג חלופי, החולק עם הניה החולה את יצועה. הנער הזה, שאף הוא "מוקצה" כמו הניה במחלתה, מתואר כאימהי-נשי, וישנם קווי דמיון לא מעטים בינו לבין הניה. אבל תפקידו בסיפור הוא מכריע יותר, והוא מתבהר רק לקראת סופו, בתיאור יום מותה של הניה. המחלה זיקקה מתוכה את הכחול הממית, את תמצית זהותה, אך גם הובילה למותה הפיסי. וכך מסתיים הסיפור, בלשון מדויקת וחסכנית מאין כמוה:

"ויום אחד, יום מותה של הניה היה, לאחר שרחץ פואד את גופה, סרק והבריח את שערה ופצר את ציפורניה וחיידש את הלכה, שכבה שם על המיטה רוגעת וענוגה, לבנה כולה, ציפורניה בוקות באודם ורק הדבר הזה עודנו מכחיל, הסימן הכחול היחיד שעדיין נותר בגופה. ואז באה איזו מחשבה בלבו של הנער הערבי והוא שלף את מברשת הלכה מן הבקבוקון וצייר על זרועה פס אדום רחב ובוהק. עיניה של הניה עפעפו בחיוך והיא עצמה אותן, ולא נשאר בה כבר שום דבר כחול, שום דבר כחול בכלל" (עמ' 67).

כדי להיגאל לא די היה בטוהר הבשר בלבד, אלא בסימן חיצוני. מעשה הסימון של הנער הערבי, מעבר להיותו מעשה אמנותי מובהק, העושה שימוש דווקא בלכה הנשית, הוא הניסיון לסמן את הניה באמצעות זהות חדשה, דווקא על סף מותה. הערבי-האחר, רק הוא יכול לגאול את הניה מן הסימון הנאצי ולכסות עליו. שלא כמו יצחק קומר, גיבור "תמול שלשום" של עגנון, שהאותיות שכתב על גופו של הכלב בלק הובילו לאסון בהקשר הציוני-יהודי, הקיום הדו-לאומי, מחוץ לגבולותיו של האטליז, הוא

היחיד שיש בכוחו להביא מזור: אישי או פוליטי, אמנותי ואולי כמעט מיתי: כמו סימון קדום של טוטם. ועוד לא אמרתי דבר על שפתו של הסיפור הזה ועל היכולת המופלאה לספר דמות מבפנים ובחוץ בעת ובעונה אחת, גם מפני שהפנים הוא החוץ והחוץ הוא הפנים. בנובלה "מוות בגשם" (1982) מתארת אלמוג את הסופרת דבורה בארון כך: "האשה החולנית הנפלאה (...) ששעבדה את בני ביתה אל מחלתה, שאולי מדומה היתה, זו שאיש שוב אינו קורא בסיפורה" (עמ' 33), אבל אולי מכאן, מן המחלות האמיתיות והמדומות, אפשר להתחיל ולחפש סימנים חדשים ביצירתה של רות אלמוג, להתחיל ולקרוא אותן גם אחרת. מעין הראל מלמדת במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. עבודת הדוקטורט שלה עוסקת בייצוגים של חולי בסיפורת העברית החדשה.

יאן סטין, אשה חולה ורופא, 1665. התשוקה אל האב הרופא